

Ο ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ: ΠΟΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΕΣ

Γιώργος Χ. Χουρμουζιάδης

Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Η αρχαιολογική επιστημονική δραστηριότητα νομιμοποιείται μόνο ως διαδικασία παραγωγής πληροφορίας και μετατροπής της πληροφορίας σε γνώση, άρα σε κοινωνικό αγαθό. Μια τέτοια ομολογία δεν αποτελεί πρόθεση ορισμού της επιστήμης που έχει ως ερευνητικό αντικείμενο τη μελέτη του παρελθόντος, της Αρχαιολογίας, δηλαδή. Ούτε πάλι είναι η γνωστή χαιρέκακη προσπάθεια για την επιστροφή στο πλαίσιο μιας συζήτησης γύρω από το αδυσώπητο ερώτημα: "τι είναι Αρχαιολογία". Απλώς, θέλω να θυμίσω σε όσους το ξεχνούν συνεχώς πως η αρχαιολογική πράξη παγιδευμένη στις ερευνητικές προοπτικές, μόνον όταν μεταφέρει τις αναζητήσεις από τη μελέτη των πραγμάτων στη μελέτη των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στα πράγματα¹. Στις περιπτώσεις που δεν το επιχειρεί αυτό, αναγκαστικά παραμένει αποκτά επιστημονικές προοπτικές, μόνον όταν μεταφέρει τις αναζητήσεις από τη μελέτη των πραγμάτων στη μελέτη των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στα πράγματα¹. Στις περιπτώσεις που δεν το επιχειρεί αυτό, αναγκαστικά παραμένει αποκτά επιστημονικές προοπτικές, μόνον όταν μεταφέρει τις αναζητήσεις από τη μελέτη των πραγμάτων στη μελέτη των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στα πράγματα¹. Στις περιπτώσεις που δεν το επιχειρεί αυτό, αναγκαστικά παραμένει αποκτά επιστημονικές προοπτικές, μόνον όταν μεταφέρει τις αναζητήσεις από τη μελέτη των πραγμάτων στη μελέτη των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στα πράγματα¹.

Πρώτ' απ' όλα, επομένως, εκείνο που χρειάζεται να γίνει στα πλαίσια αυτού του μικρού σημειώματος, που έχει ως σκοπό την αναφορά όχι μόνο στις θεωρητικές συζητήσεις, αλλά και στις ανάλογες πρακτικές εφαρμογές που αναπτύσσονται στα πλαίσια της μελέτης του χώρου ως αρχαιολογικού "αντικείμενου", είναι μια απλοϊκή σχεδόν, πλην όμως αθώα και καλοπροαίρετη, διάκριση ανάμεσα στο φυσικό και στον ανθρωπογενή χώρο. Θέλω να πω, δηλαδή, πως όσο και αν προσπαθούμε να βρούμε συγκεκριμένες και ευαναγνώστες σχέσεις αρχαιολογίας και γεωγραφίας δε θα το κατορθώσουμε. Οι σχέσεις αυτές, όσο και αν είναι σοφά διατυπωμένες, είναι αυθαίρετες, γιατί προκύπτουν μέσα από ένα χωρικό σύστημα που το κατασκευάζει ο ερευνητής εκ των υστέρων. Ένας αρχαιολόγος-γεωγράφος, με άλλα λόγια, μοιάζει αναγκαστικά με ένα ρομαντικό περιπατητή ενός τοπίου που υπάρχει μόνο μέσα στη δική του συνείδηση. Και ξέρουμε πολύ καλά, βέβαια, πως ό,τι φτιάχνει η δική μας συνείδηση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αντικειμενική οντότητα. Γιατί όσο και να προσπαθούμε να το αποφυγούμε, έρχονται στιγμές που το ομολογούμε, έστω και με τη μορφή μιας γενικής εκδοχής, πως δεν καθορίζει η συνείδηση τη ζωή αλλά η ζωή κα-

θορίζει τη συνείδηση³. Ки αυτό σημαίνει πως ο χώρος της αρχαιολογικής έρευνας είναι δεδομένος, γιατί παράγεται από την ανθρώπινη δράση, με άλλα λόγια την ιστορία. Τις συγκρούσεις, δηλαδή, που όπως και να τις περιγράψουμε παραμένουν δυναμικές. Παραμένουν, στην ουσία τους, παραγωγικές διαδικασίες. Παράγουν χώρο και πράγματα. Τον υπό έρευνα χώρο, επομένως, δεν τον καθορίζουμε εμείς με βάση τα ερευνητικά μας ζητούμενα. Μια τέτοια διαδικασία αφορά μόνο τις τυπολογικές προκαταλήψεις που μαστιζουν την αρχαιολογική ρουτίνα.

1. Η θεωρία.

Αφού δεχόμαστε, λοιπόν, την ύπαρξη ενός δεδομένου χώρου ως ερευνητικού αντικείμενου, πρέπει να προχωρήσουμε και στη διάκριση του σε δύο κατηγορίες. Στη μια εντάσσεται ο φυσικός χώρος, την ποσότητα και την ποιότητα του οποίου την ορίζουν τα στοιχεία της φύσης, είτε αυτά είναι ορατά, άρα σύγχρονα με την έρευνα, είτε συμπεριφέρονται με τη βοήθεια αρχαιομετρικών προσεγγίσεων. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσεται ο ανθρωπογενής χώρος, την ποσότητα και την ποιότητα του οποίου την καθορίζει η κατάλοιπα της ανθρώπινης κοινωνικής δραστηριότητας.

Χωρίς να είναι η πρόθεσή μου να συντάξω εδώ μια πλήρη ιστορική εικόνα της "Αρχαιολογίας του Χώρου", θα ήθελα να αναφερθώ πολύ σύντομα στη σχετική πληροφόρηση που προσπαθεί να ορίσει με εμπειρικό τρόπο, είναι αλήθεια, τα επιστημολογικά χαρακτηριστικά που παίρνει μέσα στο πλαίσιο κάθε αρχαιολογικής σχολής η αρχαιολογική έρευνα του χώρου. Επειδή πιστεύω πως η πρόταση του Clarke παραμένει κλασική, εμπιρεύοντας στα επιμέρους συστατικά της έναν πολύ αξιωματικό δυναμισμό, θα ήθελα να συμφωνήσω και εγώ στη διάκριση τεσσάρων εκδόχων. Η πρώτη, πάντα κατά τον Clarke, είναι η ευρωπαϊκή με τις επιμέρους διατυπώσεις της. Την αυστρογερμανική των "ανθρωπογεωγράφων", που ανεπτυχζαν

*"... την τυπική χαρτογράφηση των χαρακτηριστικών και των αντικειμένων με σκοπό τη διάκριση και την εξήγηση πολιτισμικών φαινομένων, όπως επίσης και την επέκταση αυτής της προσέγγισης για τη χαρτογράφηση των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα σε πρότυπα προϊστορικών οικισμών και περιβαλλοντικών μεταβολών"*⁴.

Στην περιοχή της αγγλικής αρχαιολογίας οι επιδράσεις της αυστρογερμανικής σχολής είναι εμφανείς. Επομένως και η άποψη ότι τα πρότυπα των προϊστορικών και των ιστορικών οικισμών τα ρυθμίζουν οι περιβαλλοντικοί παράγοντες. Στα πλαίσια αυτής της ερευνητικής άποψης προτάθηκε από μια σειρά αρχαιολόγων-γεωγράφων η επεξεργασία τεχνικών χαρτογράφησης που θα είχαν ως θέμα την απεικόνιση των αλλαγών που μπορούσαν να παρουσιάζονται σε θέσεις ή σε περιοχές ολόκληρες μέσα στη χρονική έκταση πολλών χιλιετιών.

Πάντοτε κατά την άποψη του D. Clarke, η προϊστορική αρχαιολογική έρευνα του χώρου διακόπτεται από τα ενδιαφέροντα που εστιάζονταν σε οικονομικά θέματα. Από τις αρχές όμως της δεκαετίας του 1960 η Σχολή της Νέας Γεωγραφίας διατυπώνει τις θεωρητικές της προτάσεις για την αρχαιολογική έρευνα του χώρου, ανάμεσα στις οποίες ήταν η πρόταση για την ανάλυση της "catchment area" από τους C. Vita-Finzi και E. Higgs⁵.

Στην Αμερική τα ίδια τα αρχαιολογικά αντικείμενα και η κατανόησή τους πάνω στον αρχαιολογικό χώρο δεν παίρνουν κεντρική θέση στην ανάπτυξη της χωρικής αρχαιολογικής έρευνας. Πιο πολύ αναζητούνται τα στοιχεία εκείνα που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη διατύπωση προτάσεων σχετικά με την κοινωνική οργάνωση και την ύπαρξη προτύπων (patterns) στην περιοχή των προϊστορικών εγκαταστάσεων. Επικρατεί, με άλλα λόγια, ο ανθρωπολογικός χαρακτήρας της έρευνας και όχι ο γεωγραφικός. Μέσα στα πλαίσια αυτής της αντιλήψης η αρχαιολογική έρευνα του χώρου προσπαθεί να εντοπίσει και να χαρτογραφήσει την παρουσία τα περιβαλλοντικών θέσεων σε επίπεδο περιφέρειας⁶, και μια τέτοια στρατηγική αναδύεται το θεωρητικό υπόστρωμα ενός περιεργού περιβαλλοντικού υπερμερισμού, μια και το λητούμενο, όπως προκύπτει από το σχετικό βιβλιογραφικό υλικό, είναι η περιγραφή και η ερμηνεία διαδικασιών προσαρμογής των οικιστικών και κοινωνικών προτύπων στο περιβάλλον⁷.

Δε θα ήταν επομένως ένα είδος μιας πρόχειρης κριτικής, αν υποστήριζε κανείς την άποψη πως στα πλαίσια μιας τέτοιας αρχαιολογίας του χώρου μια γενική σχέση "χώρος-πληροφόρα" κυριαρχείται από ερευνητικούς μηχανισμούς που προβάλλουν ως ερευνητικές προτεραιότητες τη μελέτη κοινωνιολογικών, οικονομικών και οικολογικών δεδομένων. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει πως η αρχαιολογία του χώρου, τόσο ως θεωρητική προετοιμασία όσο και ως πρακτική εφαρμογή, οπισθοχωρούν σε ένα βοηθητικό ρόλο⁸. Αν παραδεχτούμε μια τέτοια διαπίστωση, σημαίνει πως μας ενδιαφέρει πολύ πολύ το ιδεολογικό υπόστρωμα της ερευνητικής διαδικασίας και όχι μια γενική επιστημολογική εκδοχή, όπως αυτή προτείνεται με τις μεθοδολογικές της επιλογές. Εξάλλου και μια καθαρά χωρική αρχαιολογία, η μοναδική προτεραιότητα της οποίας είναι η μετριοπρία των παρατηρήσεων, με μερικά συμπεράσματα και τίποτε παραπάνω, ασκείται, με ένα και μοναδικό σκοπό: να ερμηνεύσει, με άλλα λόγια, τις αιτίες που εγκυβιόνουν τη γενική σχέση θερμοι-τεχνολογία-περιβάλλον. Και είναι γνωστό πως μέσα στα αποκρούρα μιας τέτοιας σχέσης μόνο η αρχαιολογία μπορεί να εισχωρήσει. Μια αρχαιολογία, βέβαια, που διαθέτει πρακτικές απόλυτα εξοικειωμένες με τη μελέτη του χώρου: με τη μελέτη των επιμέρους στοιχείων που συσχετίζονται με τον χώρο.

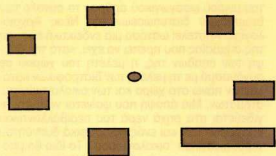
Διο άλλες "σχολές" που θεμελιώνουν τις ερευνητικές αναφορές στην ανάπτυξη της χωρικής αρχαιολογίας είναι η γαλλική, που συνδέεται κι αυτή με την παράδοση των γεωγραφικών προσεγγίσεων, και η ρωσική. Η τελευταία, μάλιστα, συνδέεται με τη μαρξιστική εκδοχή, που δίνει από τις πρώτες αρχές της ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη των οικιστικών και των κοινωνικών δομών αναπτύσσοντας αναοασκαφικές έρευνες μεγάλης κλίμακας σε επίπεδο οικισμού και περιφέρειας. Σε πολλές περιπτώσεις μιας τέτοιας μορφής έρευνας καλύπτουν χρονικά διαστήματα από την κλασική περίοδο μέχρι και την εποχή των μεσαιωνικών πόλεμων.

Ανεξάρτητα, βέβαια, από αυτό το διλημματικό και οπισθόδρομο υμβατικό "γράφημα" των τάσεων που χαρακτηρίζουν την αρχαιολογία του χώρου, πρέπει να υπογραμμίσω ότι αναλύοντας κανείς τα ερευνητικά αντικείμενα που χαρακτηρίζουν μια τέτοιας μορφής αρχαιολογική δραστηριότητα διαπιστώνει πως βρίσκει κάθε τόσο τη δυνατότητα να συντάξει έναν κατάλογο επιστημονικών "παράδειγματων". Έναν κατάλογο ερευνητικών που φαίνεται να οργανώνονται τις επιμέρους προτεραιότητές τους με βάση τις θεωρητικές τους αποδοχές και όχι τις ερευνητικές παραδόσεις της χώρας, όπου δραστηριοποιούνται. Κεφάλαια όπως η ανάλυση της κατανομής, η ανάλυση της θέσης, η μελέτη της κοινωνικής περιοχής, οι ανταλλαγές και τα συστήματα αγοράς, και, τέλος, τα προγράμματα για τη μελέτη των οικιστικών προτύπων προστίθενται και αναπτύσσονται στα πλαίσια της χωρικής αρχαιολογίας. Το πολύ σημαντικό ερώτημα όμως που κυριαρχεί σε μια τέτοια συζήτηση είναι αυτό που αναφέρεται στο θεωρητικό θεμέλιο της μιας ή της άλλης ερευνητικής επιλογής. Ο Clarke προτείνει την αποδοχή τεσσάρων θεωρητικών σχημάτων, στο πλαίσιο των οποίων μπορούν να αναζητη-

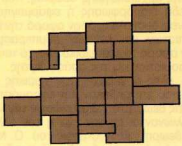
1

1. Σχηματική παράσταση της μορφής ανάπτυξης των προϊστορικών οικισμών, κατά την άποψη του Χ. Τσούντα.

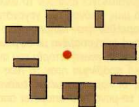
2

2 (α). Κυκλικός τρόπος ανάπτυξης των προϊστορικών οικισμών (ΚΤΑ).

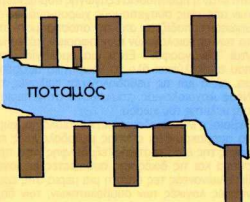
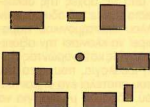
3

3 (β). Συμπαγής τρόπος ανάπτυξης των προϊστορικών οικισμών (ΣΤΑ).

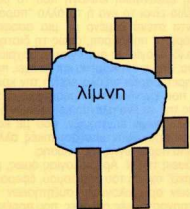
4

4 (γ). Πολυκεντρικός τρόπος ανάπτυξης των προϊστορικών οικισμών (ΠΤΑ).

5

5 (δ). Ανάπτυξη προϊστορικού οικισμού κάθετα προς παραγωγική πηγή (ΑΚΠ).

βοούν οι επιλογές αυτές:

α. **Ανθρωπολογική θεωρία του χώρου.**

β. **Οικονομική θεωρία του χώρου.**

γ. **Κοινωνικοψυχική θεωρία του χώρου.**

δ. **Στατιστικοχρονική θεωρία του χώρου⁹.**

Δε θα επιχειρήσω την ανάλυση αυτών των θεωριών. Ούτε ο χώρος με παίρνει ούτε και είναι ο σκοπός αυτού του σημειώματος. Θα ήθελα όμως να διατυπώσω την αντίρρηση μου, όσον αφορά την πρόταση του Clarke. Θέλω να πω, δηλαδή, πως αν θέλουμε να ορίσουμε τα χαρακτηριστικά των θεωρητικών επιχειρημάτων, που χρησιμοποιεί κάθε εκδοχή της χωρικής αρχαιολογίας, πρέπει να λογαριάσουμε το γενικό πλαίσιο της αρχαιολογικής θεωρίας, που σε πολλά επίπεδα διαμορφώθηκε ή εφαρμόστηκε της έχει εγγενείς δυσκολίες, όσον αφορά την παραγωγή αξιόπιστων και λογικών συμπερασμάτων και όσον αφορά τον εμπειρικό ελεγχό τους εξαιτίας της αοριστίας και της ασάφειας της.

Έτσι, όλες οι εκδόσεις της χωρικής αρχαιολογίας που επινοήθηκαν και εφαρμόστηκαν πριν από τις θεωρητικές διατυπώσεις του V.G. Childe θεμελιώνονται με τον ένα ή τον άλλον τρόπο στις θεωρητικές προτάσεις του O. Montelius, ελαφρώς "πιπερωμένες" από τις θεωρίες της εξέλιξης, όπως αυτές είχαν διατυπωθεί στα μισά του περασμένου αιώνα από τους Darwin, Spencer και Marx.

Όποιες αναπτύξεις κι αν πήρε η αρχαιολογία του χώρου από τη δεκαετία του '60 και δω, πρέπει να τις εντάξουμε στα πλαίσια της Νέας Αρχαιολογίας¹⁰. Και από τις αρχές της δεκαετίας του '80, στα πλαίσια των μεταδιδακτικών προτάσεων ενός άλλου επιστημονικού παραδείγματος που επιχειρεί να κλονίσει την αξιολογία της Νέας Αρχαιολογίας κατηγορώντας την, γιατί αγνόησε πως η ιδεολογία, που κατά την άποψη των οπαδών του αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα του πολιτισμού, "δρα σε μάσκα, για να κρυφτεί τις αντιφάσεις και τις συγκρούσεις μέσα σε μια κοινωνία". Η "ιδεολογία", λένε οι οπαδοί της μεταδιδακτικής αρχαιολογίας, "βοηθάει τη συνέχεια και την αναπαραγωγή μιας κοινωνίας"¹¹. Αυτό σημαίνει πως η χωρική αρχαιολογία δεν αποτελεί μέσα στα πλαίσια αυτών των θεωρητικών διατυπώσεων (της Διαδικαστικής και της Μεταδιδακτικής Αρχαιολογίας) μια αυτόνομη ερευνητική επιλογή που το βασικό της θεμέλιο είναι το ένα ή το άλλο "παράδειγμα", πάντα στενά δεμένο με μια ασαφή και απροσδιόριστη παράδοση, όπως η διατήρησι ή άρχουσα ιδεολογία. Κι αυτό γιατί η αρχαιολογική έρευνα, όποιο αντικείμενο και να έχει, πρέπει να εξυπηρετεί πρώτα από όλα εκείνη την κοινωνική τάξη που επενδύει τις προοπτικές της επικράτησής της σε ένα πλέγμα κοινωνικών ή γενικά ανθρωπιστικών επιστημών, που με κανέναν τρόπο δεν προϋποθέτει επαναστατικές αλλαγές στον τρόπο παραγωγής της γνώσης.

Οι προτάσεις της Ν. Αρχαιολογίας όμως, με το "γοητευτικό" όχημα του θετικισμού, έφεραν στο κέντρο των αρχαιολογικών συζητήσεων νέες, σχεδόν επαναστατικές αλλαγές, που προέκυψαν "...από τη σύγκρουση με το ενδιαφέρον της χρονολόγησης διαγνωστικών τεχνοπραγμάτων και της κατανομής τους πάνω στο χρόνο και το πέρασμα σε μια έντονη υπογράμμιση των οικολογικών, περιβαλλοντικών,

παλαιοοικονομικών δρόμων για τη γνώση του παρελθόντος. Και μαζί σε μια επίσης έντονη υπογράμμιση στην ποσοτικοποίηση και τη νομοθετική δυνατότητα της αρχαιολογίας..."¹².

Μέσα σ' αυτές τις αλλαγές αναπτύχθηκαν και οι νέες μεθοδολογίες προσεγγίσεων των προβλημάτων του χώρου, με βασικό θεωρητικό θεμέλιο την άποψη ότι "...η μελέτη των ζωικών καταλοίπων, της οργανωμένης χρήσης του χώρου και των οικολογικών συστημάτων πρέπει να θεωρηθεί ως η πιο χρήσιμη ερευνητική περιοχή για την ανάπτυξη μιας ερμηνευτικής θεωρίας στην Αρχαιολογία"¹³. Μια τέτοια άποψη, ασφαλώς, δεν μπορεί να υποκαταστήσει στα πλαίσια αυτού του μικρού εισαγωγικού άρθρου το σύνολο των θεωρητικών διατυπώσεων της Νέας Αρχαιολογίας. Αποτελεί ωστόσο μια ενδεικτική έμφαση της σημασίας που πρέπει να έχει, κατά την άποψη των οπαδών της, η μελέτη του χώρου σε συνδυασμό με τη μελέτη των διατροφικών καταλοίπων πάνω στο χώρο και των οικολογικών συστημάτων. Μια άποψη που φαίνεται να αυτοαναϊδεύεται στα ριχά νερά του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού και ενός φιλοσοφικά δυσνόητου νεοθετικιστικού "οικολογισμού". Το ίδιο θα μπορούσε να ισχυριστώ και για την πρόταση που, προσπαθώντας να ορίσει τα 3 σημαντικά πεδία της αρχαιολογικής έρευνας, αναφέρεται στη

ΜΕΛΕΤΗ των νεωγρωφικών περισθίων των εθνικών ή εθνοκτιστικών ομάδων και του ανθρώπινου είδους γενικά"¹⁴. Και με τη βοήθεια αυτής της αναφοράς καταλήγει στο συμπέρασμα ότι: "οι αρχαιολόγοι βλέπουν το υλικό τους σαν το κατάλοιπο μιας εικόνας των γεγονότων εκείνων που κατά το παρελθόν ήταν πλήρη μέσα σε μια εξειδικευμένη περιοχή συσχετισμένη με συγκεκριμένες εθνικές ομάδες ή με τη γενική ιστορία του ανθρώπινου είδους. Το βασικό πρόβλημα ήταν το πώς να αναπαρασταθούν αυτές οι κομματιασμένες εικόνες του παρελθόντος, όταν το μόνο που απομένει από το παλιό προσωπείο τους είναι κάποιες αποσπασματικές. Οι ιστορικοί αρχαιολόγοι λύνουν ενμέριε αυτό το πρόβλημα με την αναφορά τους στις γραπτές πηγές. Οι προϊστορικοί καταφεύγουν στην εθνογραφία"¹⁵.

Όταν, λοιπόν, οι αρχαιολόγοι δεν έχουν γραπτές πηγές, για να λύσουν τα προβλήματα που προκύπτουν από τη μελέτη του χώρου, και μάλιστα όταν η προσπάθεια εξαγωγή συμπερασμάτων από τους συσχετισμούς χώρου-ομάδας-ανθρώπου εμποδίζεται από την αποσπασματικότητα των αρχαιολογικών πληροφοριών, τότε γίνονται "εθνογράφοι". Είναι μια ομολογία αυτή, που αποκαλύπτει όλο το θεωρητικό υπόστρωμα, αλλά και τις μεθοδολογικές επιλογές της Νέας Αρχαιολογίας, τουλάχιστο στην περιοχή της μελέτης του χώρου.

Βέβαια, η Μεταδιδακτική Αρχαιολογία, χωρίς να απομακρύνεται από τις μεθοδολογικές επιλογές της Διαδικαστικής "εξοδελφής" της, προσθέτει και τις δικές της αυθαιρετές επιλογές, θεμελιώνοντάς τες από τη μια μεριά στις ερευνητικές λογικές των συμβολικών, των δομικών και των γνωστικών προσεγγίσεων, και από την άλλη σε εκείνες της κριτικής ή της μαρξιστικής προσέγγισης. Αυτό σημαίνει πως ιδία οι αρχαιολόγοι, οπαδοί του αρχιερέα της "Μεταδιδακτικής" Αρχαιολογίας J. Hoddler¹⁶, αποφασίζουν να ασχοληθούν με τα θέματα του χώ-

ρου, δεν απομακρύνονται από τις βασικές επιλογές της Νέας Αρχαιολογίας. Μιλούν για το "πολιτισμικό νόημα" και διακρίνουν ότι η διατύπωση ενός αρχαιολογικού συμπεράσματος, η ερμηνεία, επομένως, των παρατηρήσεων πάνω στην οργάνωση και τη χρήση του χώρου, πρέπει να λαμβάνει υπόψη της την ιδεολογία, τις κοινωνικές δράσεις και τις νοητικές λειτουργίες. Απορρίπτουν επίσης κατηγορηματικά τη θετικιστική επιμονή της Νέας Αρχαιολογίας στους "υποθετικο-απαγωγικούς" (hypothetico-deductive) και "νομοθετικούς" (nomothetic) σκοπούς της, γιατί τη βρίσκουν "απάνθρωπη" και "αποκρουστική".

2. Ο οικισμός.

Από όσα σημείωσα στην εισαγωγή (σελ. 17), μπορεί να βγει το συμπέρασμα ότι δεν είναι δυνατό να εντάξουμε τις προσεγγίσεις του χώρου από την πλευρά της αρχαιολογικής έρευνας στα πλαίσια μιας θεωρητικής περιοχής. Κάθε φορά που επιχειρείται μια τέτοια προσέγγιση προκύπτει και μια συγκεκριμένη μεθοδολογική πρόταση θεμελιωμένη στο επιστημονικό παράδειγμα, εκφραστής του οποίου είναι ο συγκεκριμένος ερευνητής. Θέλω να πω με την παρατήρηση αυτή, και με έναν τρόπο ασπικρά διωγκωμένο, πως η Χωρική Αρχαιολογία δίνει την εντύπωση με τις κάθε τόσο θεωρητικές-μεθοδολογικές επιλογές της ότι είναι έρμαιο των ενδοαρχαιολογικών "επαναστάσεων". Μια προσεκτική ανάλυση των επιμέρους εφαινομένων θα μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι είναι μάταιο να αναζητάει κανείς τις δυνατότητες για τη "σύνταξη" ενός ιστορικού σημειώματος που θα παρακολουθούσε την εξέλιξη της Αρχαιολογίας του χώρου. Γι' αυτό το λόγο, εκείνο που θα ήθελα να προτείνω στα πλαίσια αυτού του σχεδόν "εκλαϊκευμένου" άρθρου είναι η αποδοχή τριών γενικών περιόδων, όπου μπορεί κανείς να εντοπίσει κάποιες "δυνάμεις" διαφορές, όσον αφορά τις θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις του χώρου.

1. Περίοδος της τυπικής γεωγραφικής περιγραφής του αρχαιολογικού τοπίου (19ος αι. και πρώτο μισό του 20ού).

2. Περίοδος της μετατροπής του αρχαιολογικού χώρου σε εμπειρικό μέγεθος, οι λειτουργίες του οποίου ανώνονται σε αριθμητικές κατηγορίες, για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των θετικιστικών προσεγγίσεων, με βάση τις επιλογές της Νέας ή Διαδικαστικής Αρχαιολογίας (από τον Childε μέχρι τον Binford και τη σχολή του, τη γνώστη και ως Binford's mafia. Δεκαετία του '40 μέχρι σήμερα), και

3. Περίοδος της Μεταδιαδικαστικής Αρχαιολογίας, κατά τη διάρκεια της οποίας, αν και οι χωρικές προσεγγίσεις παραμένουν στην ουσία τους θετικιστικές στην περιοχή της σύζήτησης, εισβάλλουν επιχειρήματα δομικού, συμβολικού, νοητικού και ψευδομαρξιστικού χαρακτήρα (από τον Hodder και τους θαυμαστές του. Δεκαετία του '80 μέχρι σήμερα).

3. Μια πρόταση.

Ανεξάρτητα από τις παρατηρήσεις που διατυπώνονται παραπάνω, θα ήθελα να προτείνω έναν

άλλο τρόπο προσέγγισης του χώρου, ως αρχαιολογικής κατηγορίας, τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της οποίας ορίζονται από το βασικό αντικειμενικό μέγεθος του αρχαιολογικού υλικού που είναι ο Οικισμός. Πιστεύω, δηλαδή, πως δεν είναι δυνατό να συγκροτήσουμε μια θεωρία ως μηχανισμό λειτουργίας της Χωρικής Αρχαιολογίας, αν απομακρυνθούμε από τον Οικισμό ως συγκεκριμένη έκταση, οργανωμένη και χρησιμοποιούμενη μέσω συγκεκριμένων αρχιτεκτονικών ρυθμίσεων και το ίδιο συγκεκριμένων χρήσεων, προσπαθώντας να τον παραστήσουμε ως συμβολική, δομική ή νοητική κατασκευή. Πιστεύω, επίσης, πως είναι και πάλι αδύνατη η συγκρότηση μιας θεωρίας, όταν προσεγγίζουμε τον οικισμό μέσω μιας εμπειρικής ανάλυσης της μορφής του, όπως είχε προτείνει ο λαμπρός ερευνητής της ελληνικής προϊστορίας Χ. Τσουντάς (εικ. 1). Θα ήθελα, λοιπόν, να προτείνω, πρώτ'από'όλα, την κατασκευή και τη χρήση ενός συμβατικού όρου, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα πλαίσιο γλωσσικής αναφοράς, απαλλαγμένο από τα λεκτικά φορτία της ερευνητικής παράδοσης. Και είναι γνωστό πως τα φορτία αυτά, πολλές φορές, σχεδόν αυτόματα, παρεμβάινουν, δημιουργώντας προβλήματα στην προσπάθεια συγκρότησης μιας διποτικεμικής γλώσσας, που θα βοηθούσε αποτελεσματικά στην ομαλή ανάπτυξη των συζητήσεων που τόσο συχνά παίρνουν, χωρίς λόγο, σημαντικά κομμάτια από τον πολυτιμο χρόνο της έρευνας. Με βάση πρόταση αυτή, θα μπορούσαν να συγχυφωθούν οι περιγραφικές κατηγορίες "χώρος" και "οικισμός" σε μια: **Οικοχώρος**. Κι αυτό δεν προκύπτει ως ανάγκη μιας ακατανόητης γλωσσικής φιλαρέσκειας. Προκύπτει από την ανάγκη να διηλυθεί στο πλαίσιο μιας γενικής πρότασης ότι τόσο οι ενδοκοινωνικές σχέσεις όσο και οι διακοινωνικές που τροποδρούν ουσιαστικά τους προβληματισμούς της χωρικής αρχαιολογίας αποκτούν ιστορική, άρα ερευνητική, σημασία, μόνον όταν προβάλλονται ως δράσεις μιας συγκεκριμένης οικιστικής εκμετάλλευσης σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Και στην περίπτωση μιας τέτοιας εκμετάλλευσης, εκείνο που παίζει βασικό ρόλο είναι η εκτίμηση των ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων του χώρου, που παράγονται από τις καθημερινές δράσεις των υποκειμένων της χωροοργάνωσης και της χωροχρήσης. Δηλαδή των οικιστών! Ό,τι συντελείται ως φαινόμενο διακοινωνικής σχέσης, είτε στο πεδίο των ανταλλαγών είτε στο πεδίο των συγκρούσεων, είναι η αντανάκλαση των ενδοκοινωνικών δράσεων. Έτσι, αν δεν κατανοήσουμε τις συμπτώσεις και τις αποκλίσεις που αναπτύσσονται μέσα σε μια προϊστορική κοινότητα, είναι αδύνατο να μιλήσουμε για έναν απροσδιόριστο γεωγραφικό χώρο, χωρίς τον κίνδυνο να θεωρηθούμε απλώς ως ανήσυχοι φυσιολάτρες! Εκείνο που μένει, για να ολοκληρωθεί επιχειρησιακά η πρόταση που προσπαθώ να διατυπώσω, είναι ο ορισμός των πεδίων της ερευνητικής προσπάθειας. Θέλω να πω πως εκείνο που μένει είναι να ορίσω με τη βοήθεια μιας περμετρικής περιγραφής τον τρόπο οργάνωσης των ερευνητικών πρακτικών μας. Πιστεύω, λοιπόν, πως δε θα ήταν αυθαίρετο, όταν θα αποφασίσουμε να προσεγγίσουμε τα αρχαιολογικά στοιχεία ενός συγκεκριμένου οικοχώρου, να ορί-

οουμε δύο πεδία ανάπτυξης της έρευνας:

- α. Το "διαχρονικό" πεδίο και
β. το "συγχρονικό".

3.1. Προσέγγιση ενός προϊστορικού "οικοχώρου" στο διαχρονικό πεδίο θεωρώ κάδο ανασκαφική προσπάθεια που σκοπεύει να αναγνώσει, να ελκλογκώσει και να ερμηνεύσει τελικά τον ποσοτικό και τον ποιοτικό χαρακτήρα των επιχώσεων σε σχέση με τον χρονικό άξονα¹⁷. Με άλλα λόγια, μια τέτοια προσπάθεια νομομοποιείται ως μεθοδολογική επιλογή από τη στιγμή που αναλαμβάνει να περιγράψει την παραγωγή του "αρχαιολογικού" χώρου με τη βοήθεια χωροοργανωτικών, οικονομικών και ιδεολογικών όρων. Αν θέλαμε να έχουμε ένα τέτοιο ενδεικτικό παράδειγμα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε την άποψη ότι η μελέτη της ανάπτυξης ενός οικισμού στον άξονα του χρόνου πρέπει να θεμελιώνεται στην περιγραφή των οικιστικών/αρχαιολογικών παραγόντων:

- 3.1.1. Αριθμός, μεγέθη, υλική δομή, οριζόντια κατανομή των αρχιτεκτονικών κατασκευών.
3.1.2. Βασικές παραγωγικές διαδικασίες (τροφοπρομήθεια και τροφοκατανομή).
3.1.3. Χαρακτήρας, εξειδίκευση και καταμερισμός των επιμέρους παραγωγικών δράσεων.
3.1.4. Ιδεολογικές δράσεις (χρηστική εξειδίκευση κατασκευών, ανάπτυξη ιδεολογικών συνθηροισμών, κατανομή υλικών μέσω της ενδεχομένης κεντρικής εξουσίας).

3.2. Προσέγγιση ενός προϊστορικού "οικοχώρου" στο συγχρονικό πεδίο θεωρώ:

3.2.1. Την ανάπτυξη μιας επιφανειακής έρευνας για την περιγραφή των ορίων ενός κατοικημένου χώρου και

3.2.2. τη μελέτη των καταλοίπων του συνόλου των ενδοκοινωνικών δράσεων κατά τη διάρκεια μιας χρονογραφικής περιόδου.

Στην περίπτωση 3.2.1 η ερευνητική επιχειρηματολογία μας συγκροτείται με βάση το "συλλεγμένο" αρχαιολογικό υλικό. Στην περίπτωση 3.2.2 η μελέτη προσδιορίζεται από την ανάπτυξη μιας και μόνο οριζόντιας ανασκαφικής έρευνας, με σκοπό την επαλήθευση των ακόλουθων οικιστικών αναπτύξεων-πλασιών ενδοκοινωνικών σχέσεων:

- α. Κυκλικός τρόπος ανάπτυξης (εικ. 2).
β. Συμπληγής τρόπος ανάπτυξης (εικ. 3).
γ. Πολυκεντρικός τρόπος ανάπτυξης (εικ. 4).
δ. Ανάπτυξη κάθετη προς παραγωγική πηγή (εικ. 5).

4. Τέλος.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, μια τέτοια πρόταση δεν αποκλείει με κανένα τρόπο τις θεωρητικές "προκαταλήψεις". Τόσο ο χρόνος όσο και η έκταση αεοιοποιούνται ως συγκεκριμένες κατηγορίες στο θεωρητικό επίπεδο. Αποκτούν, επομένως, αναλυτικές δυνατότητες μέσα στα πλαίσια της συνειδητής του ερευνητή. Το πρόβλημα άρα δεν προκύπτει από την επιλογή της μιας ή της άλλης θεωρητικής αφετηρίας, αλλά από τον ακριβή προσδιορισμό των διαδικασιών παραγωγής ενός χώρου κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης χρονικής φάσης. Έτσι, όταν αποφασί-

ζουμε την πραγματοποίηση μιας αρχαιολογικής προσέγγισης ενός χώρου, αυτό πρέπει να σημαίνει ότι αποφασίζουμε να αναζητήσουμε τα κατάλοιπα ή τις ενδείξεις προϊόντων που προέκυψαν από συγκεκριμένες χωροοργανωτικές, οικονομικές και ιδεολογικές διαδικασίες. Κάνω τις διαδικασίες που είναι δυνατό να προσδιοριστούν από την παρουσία της ανθρώπινης δύναμης και του ιστορικού χρόνου. Η οποιαδήποτε αναγωγή, κατά την άποψη μου, σε συμβολικό, δομικό ή νοητικό πεδίο αναιρεί την αντικειμενοποιημένη υποκειμενικότητα του ερευνητή.

Σημειώσεις

1. D. Clarke, "Spatial information in archaeology", in *Spatial Archaeology* (Academic Press), London, 1977.
2. Α. Ζαμπέρ, Η (Αυτο)κριτική της Επιστήμης, 1973.
3. K. Mads και Φ. Έγγελς, Η Γερμανική Ιδεολογία, Guitenberg, 1973 (μετ. Κ. Φύλιου και Κ. Κοττάκου).
4. Β. D. Clarke, "Spatial information...", όπου και σχετική βιβλιογραφία.
5. C. Vila-Frías και E. Higgs, "Prehistoric settlement patterns in the Mount Carmel area of Palestine: Site catchment analysis", in *Proceedings of Prehistoric Society* 36, 1971.
6. R. G. Wiley, "Prehistoric settlement patterns in the Viru Valley, Peru", *Bureau of American Ethnology Bulletin* 155, 1953.
7. Β. D. Clarke, "Spatial information...".
8. Β. D. Clarke, "Spatial information...".
9. Β. D. Clarke, "Spatial information...".
10. Η βιβλιογραφία που αναφέρεται τις προτάσεις της Νέας Αρχαιολογίας είναι ουκίστη. Άκολουμο να παραπέμωμε σε ένα από τα βασικά θεωρητικά μονήρητα της: L. Binford, "Archaeology as anthropology", in *An Archaeological Perspective* (Seminar Press), London, 1972.
11. P. J. Watson, "The razor's edge symbolic-structuralist archaeology and the expansion of archaeological inference", *American Anthropologist*, 92 (3), 1990.
12. P. J. Watson, "The razor's edge...".
13. L. Binford, *In Pursuit of the Past: Decoding the Archaeological Record* (Thames and Hudson), London, 1981.
14. R. I. Anderson-Hunter, "A theoretical approach to the study of house form", in *For Theory Building in Archaeology* (Academic Press), N. York, 1977.
15. Β. I. Anderson-Hunter, "A theoretical approach...".
16. Βασικές εργασίες του J. Hooper, που επηρέασαν ένα μεγάλο αριθμό θεωρητικών ελεστηρών αρχαιολόγων. *Symbol in Action*, 1962. *Symbolic and Structural Archaeology*, 1962. *Postprocessual Archaeology*, 1985, και *Reading the Past*, 1986.
17. Σ. Ανδρούο και Κ. Καυτολάς, "Διαστάσεις του χώρου στην Κεντρική Μακεδονία: Αποτίμηση της ενδοκοινωνικής και διακοινωνικής χωροοργανωτικής", στον τόμο για τον Μ. Τσολόμο, Αθήνα, 1985. (ΑΓΘ). Θεσσαλονίκη, 1986. Μια πολύ σημαντική μεθοδολογική πρόταση για την μελέτη των ρυθμών ανάπτυξης προϊστορικών οικισμών στη Β. Ελλάδα.

The Prehistoric Settlement

G. H. Hourmouziadis

The author of the article first makes a concise reference to the theoretical approach of space, i.e., its development, organization and use during the Prehistoric antiquity. The reference to this reference is to present, in a codified form, not only the general theoretical schemes which serve for the identification of the analysis of the intra- and inter-community relations developing in this space; but also these schemes which are formulated as general conclusions. Since the author considers the settlement as the basic objective measure for the study of space, he attempts to formulate proposals regarding the subject of "space archaeology". The first proposal has to do with the introduction of the term "ecospace", in which the concepts of organization and use coexist. The other proposals regard the ways of development of the Prehistoric settlements and are relevant to their functional "properties". Thus, two development procedures are accepted by the author: (a) the diachronic and (b) the synchronic. In the former the research approach refers to the identification and analysis of the elements responsible for the form of a settlement; while in the latter it tries to recognize four ways of synchronic development, (a) the cyclic, (b) the solid, (c) the polycentric and (d) the vertical to the productive source.